

Форманова С.В.

ЧЕРВОНА КАЛИНА ЯК СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Практично з кожним деревом в Україні було пов'язане якесь вірування або уявлення. Древа, кущі, квіти завжди були неповторними і прекрасними символами. "Без верби й калини нема України", - каже прислів'я. З давніх-давен українці вважали **каліну** священною рослиною. Вони поетизували цей кущ, оспівували у піснях:

Гей, у лузі **червона калина**,
Гей, гей, похилилася;
Чогось наша славна Україна,
Гей, гей, засмутилася.

(Українська народна пісня)

Українська народна творчість - це історія життя українського народу. У піснях народ завжди прославляє свій рідний край, його чарівну природу. **Кущ калини** символізує духовний потяг до своєї землі, до свого народу:

Звелів (козак - С.Ф.) собі насипати
Високу могилу,
Звелів собі посадити
Червону калину.
- Будуть пташки прилітати,
Калиноньку їсти,
Будуть мені приносити
З України вісті!

(Українська народна пісня)

Здавна **калина** символізувала "свято Коляди, Різдва світу. Наруга над нею вкривала людину ганьбою так само, як убивство лелеки" (6, 115). На різдвяні свята до хати заносили "необмолочений пшеничний чи житній сніп, що спеціально зберігали від часу обжинків. Його ставили на найпочесніше у хаті місце - під образами. ...прикрашений васильками і каліною різдвяний сніп - символ достатку, уособлення пам'яті про наших предків" (4, 130-131).

Із святом Успіння Пресвятої Богородиці (або першої Пречистої, 28 серпня) в Україні пов'язаний цікавий обряд - **заготівля калини**: "У кожній родині, де були дівчата на виданні, намагалися вдосталь наготувати калинових пучків. Усі знали: де під стріхою висить калина - туди можна засилати сватів. Тому, починаючи з Пречистої, дівчата постійно ходили в "**похід по калину**". Але найчастіше відбувалося це Успіння Божої матері.

Біля своєї оселі кожна юнка віддавала ненці калину, а та промовляла:

- Будь, доню, і ти червоною та здоровою каліною, незайманою та чистою до вінця! А ти, каліно, будь гогою на коровай, гільце, квітки весільні та хрестинні, на здоров'я людям, на добро нашому двору..." (3, 201).

Калина - символ краси та дівочої вроди. У калині, кажуть, материна любов і мудрість.

Важлива роль належить калині в різних обрядах, "зокрема в поховальних і весільних. Проводжаючи людину в останній путь, труну обвивали її цвітом або кетягами" (3, 200).

Калиновим цвітом чи ягодами оздоблювали вільце молодої як "ствердження дівочої недоторканості, цнотливості" (Там само). Звернемо увагу на весільну пісню, в якій образ нареченої уособлюється з каліною:

Ой під лісом битая доріженька,
А серед степу рублена криниченька,
Коло криниці **червона калинонька**.
Ой туди їхав Юрасько з боярами,
Йому **калина** дорогу заступила.
Вийняв шабельку, став **каліну** рубати,
Та стала йому **калина** промовляти:
- Ой не для тебе ця **калина** саджена,
Тільки для тебе Маруся наряджена.

(Українська народна пісня)

Обов'язковим учасником українського весілля був ритуальний коровай. Його прикрашали квітами, колоссям злакових рослин, **гілками калини**:

Підемо до річки **каліну ломати**,
Коровай убирати...

(Українська народна пісня)

Цією церемонією розпочиналося одне з найважливіших передшлюбних дійств - дівич-вечір, вінкоплетени, молодечий вечір. Якщо весілля справляли навесні, хату прикрашали **калиновим цвітом**. Якщо весілля справляли восени, - **червоними кетягами**.

Народно-поетичний символ "**ломати калину**" належить також до старовинного російського весільного обряду під назвою "**калінку ломати**", який описано у Тлумачному словнику В.І. Даля: "На столі у молодих окіст та штоф вина, зіткнутий **пучком калини** з червоною стрічкою, молодих піднімають та пригощають, обходять будинки батьків нареченої, родичів, гостей, а повернувшись, дружка валить окіст та, **розщепив калину**, розносить вино" (1, 12).

Про калину складено безліч прислів'їв та приказок: "**Любийся каліною, коли цвіте, а дитиною, коли росте**"; "**Дівчина - як у лузі калина**"; "**Гарна дівка, як у лузі калина**" та ін.

Традиційно в українських селах обіч криниці висаджували **каліну**. Вона не тільки прикрашає місце, а й оберігає воду від спеки. З ранньої весни на калині духмяніють білі квіти. Здалеку бачиш не кущ, а ніби дівочу голівку, запнуту біло-в'яззю легенької хустинки:

А **калина** попросила
корали червоні.

У березі позичила
білої сорочки.
Щоб на неї задивлялись
хлопці-ясеночки.

(Д. Павличко)

Білизна калинового цвіту - одна з ознак образної символіки цієї рослини. Епітет **білий** - одна з характеристик молоді дівчини, нареченої. У білоруському фольклорі зустрічаємо порівняння дівочої вроди з білими квітами калини та її червоними ягодами:

Калина-малина...
ни, рауняйся са мною
Было табе рауняцися,
Як у мамачки была
И харашенька хадзила,
Ды бялей твайго цвэту,
Чирваней тваих ягад.

(Білоруська народна пісня)

Образ квітучої калини в російському фольклорі символізує молоде, чисте кохання дівчини:

Ой, **цветет калина** в поле у ручья.
Парня молодого полюбила я.
Парня полюбила на свою беду -
Не могу открыться, слов я не найду.

(Російська народна пісня)

В українських народних піснях **калина** - символ кохання. Це поетичний образ, який відображає духовний світ і спадщину українського народу. **Ніжні білі суцвіття калини** опредметнювалися з ніжністю молодого кохання, **гарячий червоний колір ягід** - з палким полум'ям любовної жаги (пристрасті), **їх гіркий смак** - з гіркотою нерозділеного почуття чи гіркою долею заміжжя:

Та чи я в лузі не калина,
Та чи я в лузі не червона?
Нащо мене поламано
І в пучки пов'язано?
Нешастя моє!
Недоля моя!

(Українська народна пісня)

Калина, яка не має цвіту, - символ самотності, самотньої дівчини, яка не знала кохання:

Коло мого двора
Ні плота, ні кола,
Тільки стоїть **кущ калини**,
Та й та не цвіла.

(Українська народна пісня)

Дівчина, яка ламає калинове гілля з червоними ягодами, бажає бути такою ж гарною, як гаряча калина:

Калиноньку ламала,
В пучки в'язала,
До лица рівняла:
Ой, коли б я така,
Як калина гаряча!

(Українська народна пісня)

Зламане калинове гілля з ягодами символізує кохання:

Лом'ю я калину, кладу на купку,
Я тя кохаю, ти, мій голубку...

(Українська народна пісня)

Гіркий смак калинових ягід порівнюється з розлукою. він свідчить про смуток кохання без взаємності, гірку долю дівчини, жінки:

Какова **горька калина** -
Таково расставаньє с милым.

(Російська народна творчість)

Всілякі дії, які траплялися з калиною, в українському фольклорі порівнювалися з горем, нудьгою, смутком:

Ой, у лузі **червона калина похилилася...**

(Українська народна пісня)
Летіла зозуля з поля на долину,
Та й сіла кувати на мою калину,
Зозуле, зозуле, десь горе чуєш,
Біля моєї хати на калині куєш?

(Українська народна пісня)

Т. Г. Шевченко у баладі "Калина" (1847) оповідає про долю дівчини, яка садить на могилі коханого калину. Під дівочими сльозами калина розростається й розпускає віти. Протягом трьох років ходить дівчина на могилу, а на четвертий вранці рано **на калині**

пташка щебетала;
під калиною дівчина
спала - не вставала:
утомилось молоде,
навіки спочило...
Вставало сонце з-за могили,
раділи люди встаючи;
а мати й спати не лягала -
дочку вечерять доглядала
і тяжко плакала, ждучи.

В українській народній творчості символ калини зустрічаємо у звертаннях, наприклад, доньки до матері:

Ой, мати моя, **калиновий цвіт!**

(Українська народна пісня)

До рідної української мови:
Ти наше **диво калинове**,
кохана материнська мово!

(Д. Білоус)

Чи ти задумувавсь, відкіль оті
у нашій мові злитки золоті?
Як намистини, диво калинове -
частини мови

(Д. Білоус)

Восени на гілках калини багровіють пучки соковитих ягід, ваблячи до себе птахів, та, прикрашаючи домівку:

На душі - ані хмаринки,
Гарно і рідній стороні.
Кущ осінньої калини
Пеленіє у вікні

(М. Луків)

Взимку **калину** розвішували на горіщі: кращих ліків, ніж калина, немає. "**Ягоди калини** віддавна вважались переві- реним засобом від остуди, різкої зміни артеріального тиску тощо" (4, 183-184).

У народі кажуть, що калина лікує різні недуги, у тому числі хвороби серця. Тому **повага до калини** йде з глибини людського серця. **Сік калинових ягід** добре вгамовує спрагу. З відчуттям кислувато-терпкого смаку знову відчувається повага до калини.

Калина захищала будинок від лютого морозу, тому **калинові пучечки** клали у міжвіконня.

Існує повір'я: **якщо вирізати з калини сопілку**, то в сім'ї неодмінно з'явиться продовжувач роду - син. А калинова сопілка гарно співає в умілих руках!

Українська народна творчість містить **образ калинового мосту**, який символізує кровне єднання людей від покоління до покоління, безсмертя нації, неперервність роду. Символ "**ходити по калиновому мосту**" означає "шукати зустрічі з коханою (коханим)". Отож, означення "**калиновий**" передає символічне значення іменника міст. **Реальний калиновий міст** з'єднує два береги ріки, а **символічний калиновий міст** єднає два кохаючих серця.

Значне місце **калинова символіка** займає в українській вишивці, яка характеризується геометричними та стилізованими рослинними мотивами. Вона відзначається високими мистецькими якостями, багатством фарб, золототканними складовими. У вишивці рушників і сорочок "застосовуються грона виноградної лози, **гілки калини**, розкішні квіти" (4, 518).

Таким чином, народно-поетична символіка калини походить від давніх уявлень людини про природу та оточуючий світ, вказує нероздільність людини з природою.

Література

1. Вакурев В.Н. Калина жаркая. - РЯЗР. - 1990. - № 4. - С. 5-15.
2. Народні прислів'я та приказки / Упоряд., передмова М. Дмитренка. - Л.: Ред. часопису "Народознавство", 1999. - 180 с.
3. Скуратівський В.Т. Дідух: Свята українського народу. - К.: Освіта, 1995. - 242 с.
4. Українське народознавство // За ред. С.П. Павлюка. - Львів: Феникс, 1994. - 608 с.
5. Українські народні пісні / Упоряд. М. Гордійчук. Вид. 4-те скорочене. - К.: Музична Україна, 1993. - 128 с.
6. Українські символи // За ред. М.К. Дмитренка. - К.: Ред. часопису "Народознавство", 1994. - 140 с.